

TÜRKİYE CUMHURİYETİ'NİN KURUCU İLKESİ VE UNSURU NEDİR?

-Cumhuriyet'imizin 100. Yılında
Millî Egemenlik, Tarihli Türklük
ve Müslümanlık İlişkisini
Hatırlamak-

Mehmet Akif Okur*

* Prof. Dr., Yıldız Teknik Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bili-
mi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü.

"Ata ve dedelerimizin kanıyla kazanılmış olan kutsal
milli hukukumuzu bugün kaybettik.
İslâm milleti hâkim milletken böyle bir kutsal haktan
mahrum kaldı.
Bu bir ağlayacak ve mâtem edecek gündür."

Ahmet Cevdet Paşa'ya göre Türk halkının
Islahat Fermanı karşısındaki tepkisi
(18 Şubat 1856)¹

"Türk ve İslâm Türkiye Devleti...
dünyanın en bahtiyar bir devleti olacaktır."

Gâzi Mustafa Kemal Paşa'nın Saltanat'ın kaldı-
rıldığı oylama öncesinde TBMM'de yaptığı konuşma-
sından
(1 Kasım 1922)²

Giriş

Türk tarihinin ikinci Cumhuriyet asrına adım atarken kaleme aldığımız bu çalışma, geçtiğimiz yüzyıldaki maceramızın farklı yönlerini daha iyi kavramamızı ve bizi bekleyen tartışma gündemleri karşısında sağlam bakış açıları geliştirmemizi kolaylaştıracak temel bir soruya odaklanıyor: "Türkiye Cumhuriyeti'nin *kurucu ilkesi ve unsuru* nedir?"

Cevabı siyaset teorisi, tarih ve hukuk üçgeni etrafında arayacağız. Önce, kurucu ilkeyi belirleme yetkisinin kaynağına ve şartlarına odaklanacak ve kurucu ilke-kurucu unsur ilişkisini ele alacağız. Ardından da yüz yıl öncesine dönerek kurucu ilkemiz olan millî egemenliğin ve bununla bağlantılı kurucu unsur tarifinin nasıl ve hangi vurgularla belirlendiğini resmî metinler üzerinden inceleyeceğiz. Kurucu ilkenin ve unsurun tespit edildiği yasama faaliyetlerinin, uluslararası hukuk bağlamında yürütülen diplomatik müzakerelerin ve diğer tarihi hadiseler hakkındaki belge ve metinlerin mercek altına

¹ Ahmet Cevdet Paşa, *Tezâkir 1-12*, Cevat Baysun (yay. haz.), Türk Tarih Kurumu, Ankara, 1953, s. 68.

² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt 24, İçtima Senesi 3, 130. İçtima, 1.11.1338 Çarşamba, Birinci Celse, s. 311.

alınmasından çıkan sonuç şu cümle ile özetlenebilir: “Cumhuriyetimiz ve kurucu ilkesi olan milli egemenlik, tarihli Türklük ve Müslümanlık esasında tanımlanan Türk Milleti’ne, onun kurucu kararına dayandırılmıştır.” Aşağıda detaylarını irdeleyeceğimiz bu tespitimizin, Türkiye’mizin mevcut ve gelecekte önüne çıkması muhtemel meseleleri bakımından anlamı nedir? Makalemizi bu soruya da cevap oluşturabileceğini düşündüğümüz bazı değerlendirmelerle tamamlayacağız.

I. Temel Kavramlar: Kurucu İrade, Kurucu İlke, Kurucu Unsur

Siyaset felsefesi tarihindeki arka planını daha gerilere götürmek mümkün olmakla birlikte, özellikle Fransız İhtilali sonrasında hızlanan monarşi-cumhuriyet rejimleri arasındaki dönüşümler; kurucu ilke, kurucu güç/irade, kurucu meclis, kurucu unsur kavramlarıyla ilgili çalışmaları siyaset teorisi ve kamu hukuku literatürünün önemli bir parçası hâline getirmiştir.³ İlgili tartışmalarda öne çıkan kavramsallaştırma tarzlarından ilki, kurucu iradeyi krize giren yerleşik düzenin (rejimin) sınırları dışına çıkararak onu aşan ve yeni düzeni kuran güç/irade şeklinde görür. Eski düzenden kopuşu gerekli ve makul kılacak büyük kriz/olağanüstü hâl⁴ atmosferinde doğan bu iradenin yeni düzeni tesisi, bazı şartların gerçekleşmesine bağlıdır. Temelde kurucu irade, varlığını tescil için askerî-siyasi başarıya erişilmesine ve yeni hâlin ilke/ler etrafında meşrulaştırılmasına ihtiyaç duymaktadır. Kurucu irade vasfıyla olağanüstü yetkiler kullanılmasını fiilen mümkün kılan şey, kurucu iradeyi tarih sahnesine çıkaran büyük kriz ve bunun çözümü hususunda gösterilen başarıdır. Olağanüstü hâl atmosferinin kaynağındaki sorunu ortadan kaldırarak zaferini kazanan aktör, var-

lığını kurucu irade olarak meşrulaştırmakta ve elde ettiği güç ve itibarla kendinden sonra olağan yetkiler kullanacakların ülkeyi yönetecekleri yeni düzene ait parametreleri ortaya koyabilmektedir. Bu süreçte kurucu ilkenin tespiti, -bu ilke daha sonra yeniden kuruluş dönemi şartları yaşanmadan değiştirilemeyeceği ve yeni düzenin sonraki inşa safhalarını da kökten etkileyeceği için- bilhassa önemlidir.

Kurucu irade; değişimi doğuran tarihî bağlama dair yorumu eşliğinde takdim ettiği bu “kurucu ilke”yle kendisini sahneye çıkaran krizin üzerine hangi yetkiyle gittiğini açıklayıp meşruiyet beyanında bulunur. Bu noktada, kurucu ilke ve “temel nitelikler” arasındaki önemli farka dikkat etmek gerekmektedir. Kurucu ilke ve tekabül ettiği gerçeklik, yeni düzenin var olabilme sebebi kendisine dayandırılacağı için düzenin ortaya çıkışını önceler. Varlığının, meşruiyet üretici güç ve saygınlığının, inşa edilmek istenen yeni düzenden önce oluşmuş olması gerekmektedir. Kurucu ilkeyle bağlantılı temel ilkeler ise ilgili ülkenin devlet sistemi açısından yeni düzenle beraber yahut düzenin işleyişi sırasında ortaya çıkarlar. Eski düzene ait temel nitelikler tamamen rafa kaldırılmamışsa, bunlar da ancak yeni düzenin kurucu ilkesine uyarlanarak sistemde kendilerine yer bulabilirler.

İç tutarlılığını koruyan bir rejimde kurucu ilke, temel ilkelerin doğuş ve değiştirilme süreçlerinde bir referans noktası olarak işlev görür. Uzun vadede önemsizleş(tiril)mesi, rejimin temel ve yürütücü ilkeleri arasında zamanla görülebilecek çelişki ve çatışmalarda hakemliğine başvurulabilecek referans noktasını yok eder. Bu durum, rejimin iç tutarlılığında çözülmenin ve yeni bir büyük krize/olağanüstü hâl atmosferine doğru evrilebilecek hadiseler zincirinin habercisi sayılabilir.

Meşrulaştırıcı kurucu ilke, yeni rejimin geçmiş karşısında takınacağı tavrın belirlenmesinde pay sahibidir. Yeni rejim, -az sayıda örnekte rastlandığı gibi- yalnızca önceki yönetimden değil, miras aldığı devlet yapısından da köklü kopuşu, eskinin tamamen tahribiyle yeniye yer açılmasını öngörebilir. Yahut tarihte daha çok karşılaşıldığı üzere, devletin devamlılığı esasında bir düzen değişimini hedefleyebilir. Bu noktada, “kurucu

³ Kurucu güç/irade kavramının tarihsel evrimi üzerine yakın dönemde yapılan çalışmalara örnek olarak bk. Joel Colón-Ríos, *Constituent Power and the Law*, Oxford University Press, 2020 - Lucia Rubinelli, *Constituent Power: A History*, Cambridge University Press, 2020.

⁴ Giorgio Agamben, *State of Exception*, University of Chicago Press, 2008. - George Schwab, *The challenge of the exception: an introduction to the political ideas of Carl Schmitt between 1921 and 1936*, New York: Greenwood Press, 1989.

irade/ilke” açısından yeni devlet ve yeni düzen/rejim kavramları arasındaki farkın altını çizmek yararlı olacaktır. Düzen/rejim değişimi, milletlerin iç siyasi örgütlenişlerindeki derin ve geniş çaplı yeniliklerdir. Monarşiden cumhuriyete geçiş, federal bir devletin üniter yapıya dönüşümü vb. gibi... Bu nitelikteki değişimler çok önemlidir ama yeni bir devlet ortaya çıkarmaz. Devletin hükmi şahsiyeti devam eder. Uluslararası hukukun son yüzyıllık pratiğine bakıldığında, “etkin hükümet”in işgal sebebiyle uzun sayılabilecek bir müddet varlığını tamamen yitirmesi bile devletin tüzel kişiliğini ortadan kaldırmamıştır. Literatürde, II. Dünya Savaşı esnasında işgal edilen devletlerin durumu buna örnek gösterilmektedir.⁵

Yeni devlet kuran veya rejim değiştiren birçok süreçte kurucu ilkeler, örtük ya da açıkça ifade edilmiş bir kurucu unsurla birlikte, onunla özdeşleşerek tarif edilmiştir. Örneğin, ABD Anayasa Mahkemesi, “Biz Birleşik devletler halkı” ifadesiyle başlayan ABD anayasasının giriş kısmına atıfla ülkeyi federe devletlerin mi yoksa doğrudan halkın mı kurduğu hususunda yorum yapmış ve federal yasama yetkisinin sınırlarını, kurucu unsurun ve kurma gerekçesinin/ilkesinin niteliğine referansla çizmiştir.⁶ Anayasasında “proletarya diktatörlüğüne” yer veren Sovyetlerin kendisini dayandırdığı kurucu ilkeler de ancak işçi sınıfının kurucu özelliği kabul edilerek anlamlı olmuştur.⁷

Örnekleri artırmak mümkündür. Acaba, özetlemeye çalıştığımız bu temel kavram ve tanımların ışığında Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna bakarsak yeni bir devletin ortaya çıkışıyla mı yoksa yeni bir rejimin inşasıyla mı karşılaşırız?

⁵ Pablo Moscoso de la Cuba, “The statehood of ‘collapsed’ states in Public International Law”, *Agenda Internacional*, Vol. 18, No. 29 (2011), s. 132-133.

⁶ McCulloch v. Maryland (1819) <https://www.archives.gov/milestone-documents/mcculloch-v-maryland#:~:text=The%20government%20proceeds%20directly%20from,themselves%20and%20to%20their%20posterity.%22> - Martin S. Flaherty, “John Marshall, McCulloch v. Maryland, and ‘We the People’: Revisions in Need of Revising”, *William & Mary Law Review*, Vol. 43, Issue.4, March 2002, ss.1339-1397.

⁷ Alex Nove, “Some aspects of soviet constitutional theory.” *The Modern Law Review*, Vol.12 No.1 (1949), ss. 12-36.

Her hâlükârda çok büyük olan bu değişim hangi kurucu ilke ve unsurla gerçekleştirilmiştir?

II. Kurucu İlke-Unsur: Tarihli Türklük

Cevaplarımızı kurucu kararda ve kurucu aktörlerin niyet ve hedeflerine dair karar anındaki açıklamalarında bulabiliriz. Bu sebeple ilk yapmamız gereken şey, büyük değişimin hukuki açıdan esas olarak ne zaman gerçekleştiğini tespit etmektir. Bu, kurucu ilkenin yazılı veya sözlü ifade edildiği değil, üstün bağlayıcılığa sahip bir kararla “resmen” ortaya konulduğu tarihtir. Resmîyet/yasallık kriteri özellikle vurgulanmalıdır. Kurucu meclislerin lider ya da kurmay kadrolarının sözleri, açıklayıcılık bakımından değerli olsalar da kurucu ilkenin ve unsurun önemiyle uyumlu bir yasal düzenlemede kendilerini göstermeleri gerekir. Zira beyanların yeni açıklamalarla değişmesi sık rastlanılan bir durumdur. Oysa, kurucu ilke-unsuru ifade eden üstün yasal düzenlemenin, rejimin ömrü boyunca geçerliliğini koruyor olması lazımdır. Aksi hâlde rejimin sürekliliği tartışma konusu hâline gelecektir. Sonraki anayasalarla değişen önemli ilkeleri ise “temel nitelikler” saymak daha makuldür.

Konuyu bu açılardan araştırdığımızda, aşağıda alıntılatacağımız metinlerde görüleceği gibi, kurucu iradenin yeni bir devlet değil yeni bir rejim tesis ettiğini söyleyebiliriz. Peki bu ne zaman meydana gelmiştir? Cumhuriyet’imizin ilan edildiği 29 Ekim 1923 tarihli TBMM oturumunun tutanakları bizi bu soru açısından ilginç bir manzarayla karşı karşıya bırakmaktadır. Yapılan konuşmalarda, esas rejim değişiminin kurucu/fevkalâde yetkileri haiz Birinci Meclis döneminde gerçekleştirildiği, ona kıyasla kendisini normal bir yasama organı olarak gören İkinci Meclis’in sadece değişmiş rejime uluslararası alanda tanınır bir isim vermekte olduğu söylenmektedir.

29 Ekim 1923’te TBMM, aralarında “Türkiye Devleti’nin şekl-i hükümeti, Cumhuriyettir” ifadesi de olan Teşkilâtı-ı Esâsiye kanununun altı maddesinde değişiklik yapmıştır. Söz konusu değişiklikleri hazırlayan Kanun-u Esasî Encümeni Reisi Yunus Nadi Bey ve arkadaşları TBMM’ye sundukları mazbatalarında gerekçelerini “Hâki-

miyetin bilâkaydüşart millete âidiyeti ve idare usulünün mukadderat-ı milleti bizzat ve bilfiil idare etmek esasına müstenit bulunması zaten (Cumhuriyet) demek olduğundan... ..elyevm mevcut olan şekl-i devlet tesbit edilmek üzere” ifadesiyle belirtmişlerdir.⁸ Görüşmeler sırasında Yunus Nadi Bey TBMM’ye şöyle hitap etmiştir:

“Arkadaşlar! Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, Teşkilâtı Esasiye ile Şarkta yeni ve mühim bir Devlet kurmuştur... ..İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi şimdi bir kısmını teklif ettiğimiz ve kısmı diğerini peyder pey nazarı tasvibinize arz edeceğimiz ikmalât ve tadilât ile bu kurduğumuz esası takviye ve ilâ edecektir. Hükûmeti tesis etmek şerefi Birinci Meclise ait ise; bu esası takviye ve ilâ etmek şerefi de bu Meclis-i Âli’ye âid olacaktır. Kanun-u Esasi Encümenimiz müstacelen şimdilik bâzı maddelerin tavzih ve tadilini arz ve teklif ediyor. Bunlardan birincisi: Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti’nin beynelmilel haiz olduğu unvanın tespiti ibarettir. Filhakika Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti ifadesi, Teşkilâtı Esasiye itibariyle hiç noksan değildir. Beynelmilel milletlerin malûm olan unvan ile şu veya bu şekilde mutad olan unvanlardan birini alması lâzımdır. Türkiye Büyük Millet Meclisi, bu kanunun birinci maddesiyle, hâkimiyeti bilâkaydüşart millete veren ve mukadderatını bizzat milletin idare etmesi için bir şekl-i hükûmet kabul etmiş... ..bu şekl-i hükûmetin adı; usul-ü Cumhuriyettir. Binaenaleyh dünyada, beynelmilel hayatımızda, unvanı sahihamızı almak lüzumunu hissederek bu maddenin zımında zaten mevcut olan usul-ü Cumhuriyeti, Teşkilâtı Esasiye Kanunu’nun birinci maddesine bir fıkra ile ilâve ediyoruz. Birinci madde şöyledir: ‘Hâkimiyet; bilâkaydüşart Milletindir. İdare usulü; halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.’ Madde bu idi; zaten bunun zımında mündemiç bulunan şu fıkrayı ilâve etmiş bulunuyoruz: ‘Türkiye Devleti’nin şekl-i hükûmeti Cumhuriyettir.’ Ondan sonra mademki; tadilâtımız şimdiki halde Teşkilâtı Esasiye’nin bâzı aksamına münhasırdır, şu halde bu maddeden sonra gelmek üzere zaten kendimizde mevcut olan vaziyetimizi tespit etmiş oluyoruz ve yeni ilâve ettiğimiz ikinci madde ile diyoruz ki: ‘Türkiye Devleti’nin dini; Dîn-i İslâmdır, resmî lisanı Türkçedir.’”⁹

⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt 3, İçtima Senesi 1, 43. İçtima, 29.10.1339 Pazartesi, Birinci Celse, s. 89.

⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt 3, İçtima Senesi 1, 43. İçtima, 29.10.1339 Pazartesi, Birinci Celse, s. 90-91.

Tutanaklara göre, aynı celsedeki diğer konuşmalara da benzer vurgular hâkimdir. Örneğin Vasıf Bey, “zaten mevcut ve müesses olan şekil, Cumhuriyetten başka bir şey değildir” derken Eyüp Sabri Efendi “...Hükûmetimiz bugün Cumhuriyet olmuyor. Teşekkül ettiği günden beri Cumhuriyet olmuştur... .. bu kanun ... zaten mevcut olan hükûmetimize bir ilmî kisve veriyor, giydiriyor o da ‘Cumhuriyet’ kelimesidir.”¹⁰ demiştir. Oturumda Mustafa Kemal Paşa da söz alarak bu vurguları teyit etmiştir: “... Türkiye Devleti’nin zaten cihanda malûm olan, malûm olması lâzım gelen mahiyeti beynelmilel mâruf unvanı ile yâd edildi...”¹¹

Özetle, 29 Ekim 1923’e ait TBMM tutanakları, Birinci Meclis’e, yeni bir rejime geçen kurucu irade nazarıyla bakıldığını gösteriyor. İkinci Meclis, kendi yaptığı değişikliği ise daha önce alınmış kurucu kararın tamamlayıcısı saymıştır. Birinci Meclis’in kuruculuğu, Mustafa Kemal Paşa’nın Heyet-i Temsiliye namına TBMM’nin toplanması amacıyla 17 Mart 1920’de yayınladığı tebliğde zaten açıkça belirtilmiştir: “... Vaziyeti hazıranın İstanbul’la rabitası tamamen katedilmiş bulunan Anadolu’da icab ettireceği tarzı idareye ait esasatı her milletin bu gibi zamanlarda müracaat ettiği ahvale tevfikân bir Meclisi Müessisan teşkiliyle tesbit etmek zaruridir.”¹² Daha sonra Atatürk öncelikle, kaleme aldığı bu ifadeyi değiştirmiştir. Gerekçesini Nutuk’ta şöyle anlatmaktadır:

“Ben ilk yazdığım müsveddede ‘Kurucu Meclis’ deyimini kullanmıştım. Maksadım da toplanacak meclisin ilk anda ‘rejimi’ değiştirme yetkisine sahip olmasını sağlamaktı. Fakat bu deyim kullanılmasındaki maksadı gereğince açıklayamadığım veya açıklamak istemediğim için, halkın alışkın olmadığı bir deyimdir, gerekçesiyle Erzurum ve Sivas’tan uyarıldım. Bunun üzerine ‘olağanüstü yetkiye sahip bir meclis’ deyimini kullanmakla yetindim.”¹³

¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt 3, İçtima Senesi 1, 43. İçtima, 29.10.1339 Pazartesi, Birinci Celse, s. 94-95.

¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt 3, İçtima Senesi 1, 43. İçtima, 29.10.1339 Pazartesi, Birinci Celse, s. 99.

¹² Faik Reşit Unat, “Atatürk’ün Toplamak İstedığı Meclisi Müessisan”, *Bellekten*, Yıl 1957, Cilt: 21, Sayı: 83, s. 485.

¹³ Mustafa Kemal Atatürk, *Nutuk*, Olağanüstü yetkiler taşıyan bir meclisin Ankara’da toplanması kararı, <https://www.atam.gov.tr/nutuk/olaganustu-yetkiler-tasiyan-bir-meclisin-ankarada-toplanmasi-karari>

Dolayısıyla, Birinci Meclis'in kurucu meclis niyetiyle toplandığı açıktır. Bu dönemde büyük değişimle ilgili temel yasal düzenlemeler bakımından ise iki kritik tarih söz konusudur. Bunlardan ilki Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun kabulü (20 Ocak 1921), diğeri de Saltanatın kaldırılmasıdır (1 Kasım 1922). Nitekim öneme binaen bu ikinci tarih, 24 Ekim 1923'te çıkarılan bir kanunla Mevlit Kandili ile birlikte her sene 12 Rebiüvvel'de kutlanmak üzere "Hâkimiyet Bayramı" ilan edilmiştir.¹⁴ Bayrama seçilen isim de tezimizi doğrulamaktadır. Adını kurucu ilke "millî hâkimiyet"ten alan Hâkimiyet Bayramı, 1935'te yürürlükten kaldırılana kadar kutlanmıştır.¹⁵ 29 Ekim'in millî gün olarak kabulü hakkındaki kanunun müzakereleri sırasında 23 Nisan'la birlikte anılmış, ancak ilgili yasal düzenleme millî egemenliğe geçiş sürecinin 29 Ekim'de tamamlanışına ve mühürler vb.'nin hâlihazırda bu tarihle kullanılmasına işaret edilerek yapılmıştır.¹⁶ Yani 29 Ekim 1923'ten sonra da 1 Kasım 1922'nin önemi resmî hafızada vurgulanmaya devam edilmiştir.

20 Ocak 1921'in tarihî değeri, özellikle daha önce başka yerlerde de kayıtlara geçen¹⁷ millî egemenliğin şu ifadeyle kurucu ilke olarak Anayasa hükmü hâline getirilmesinden kaynaklanmaktadır: "*Madde 1.- Hâkimiyet bilâ kaydü şart milletindir. İdare usulü halkın mukadderatını bizzat ve bilfiil idare etmesi esasına müstenittir.*"¹⁸ Ancak bu kanunun kabulünden sonra da İstanbul ve Ankara'da iki ayrı hükûmetin aynı anda varlığını sürdürdüğü dönemi dikkate alırsak Türkiye Cumhuriyeti'ne geçiş açısından gerçek hukuki dönüm nokta-

¹⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt 3, İçtima Senesi 1, 41. İçtima, 24.10.1339 Çarşamba, s. 14-15.

¹⁵ Nezahat Belen, "Saltanatın İlgasının Bayram İlan Edilmesi: "Hâkimiyet Bayramı/Hâkimiyeti Milliye Bayramı ve Kutlamaları (1 Kasım 1922/12 Rebiyülevvel 1338-24 Haziran 1934)", *Tarih ve Günce*, 2023/Yaz, s. 13, ss. 179-203.

¹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt 18, İçtima Senesi 2, 106. İçtima, 19.04.1341 Pazar, s. 156-157.

¹⁷ Sefer Yazıcı (der), *Millî Egemenlik Belgeleri: Havza Genelgesi Amasya Tamimi Erzurum Kongresi Beyannamesi Sivas Kongresi Beyannamesi Misak-ı Millî Beyannamesi*, TBMM Kütüphane ve Arşiv Hizmetleri Başkanlığı, TBMM Basımevi, 2015.

¹⁸ *Teşkilât-ı Esâsiye Kanunu*, 20 Ocak 1921, <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1921-anayasasi/>

sını, 30 Ekim-1 Kasım 1922'de alınan 307-308 numaralı kararların teşkil ettiğini söyleyebiliriz. Nitekim, 308 numaralı karar yeni rejimin ilanı sayılmış ve Anadolu Ajansı tarafından dünya kamuoyuna etraflıca duyurulabilmesi için bazı müzakere konuşmalarıyla birlikte Fransızcaya çevrilerek önemli başkentlere dağıtılmıştır.¹⁹

307 numaralı karar metni, son bulma ve yerine geçme hakkındaki kurucu hükmünü yeni bir devletin değil, hükûmetin ortaya çıkışını yani rejim değişimini işaret eden ifadelerle ilan etmiştir:

"Osmanlı İmparatorluğu'nun münkariz olduğuna ve Büyük Millet Meclisi Hükûmeti teşekkül ettiğine ve yeni Türkiye Hükûmetinin Osmanlı İmparatorluğu yerine kaim olup onun hududu millî dahilinde yeni vârisi olduğuna ve Teşkilâtı Esasiye kanuniyle **hukuk-u hükümrânî milletın nefsine verildiğinden** İstanbul'daki Padişahlığın madum ve tarihe müntakil bulunduğuna..."²⁰

Ertesi gün alınan karar, çalışmamızın odağındaki "kurucu unsur" meselesini de içermektedir. Saltanatın kaldırılması ve yeni düzenin ilanı; hanedanın verasete dayalı hak iddiası zemininin dışında bir kurucu ilkedden ve bu ilkeyle özdeş, varlığı yeni düzenin tesisini önceleyen kurucu bir unsurdan hareketle meşrulaştırılabilirdi. Bu ilkenin, "hükmetme yetkisini **milletin** kendisine veren" millî egemenlik olduğu açıktır. Peki, söz konusu millet kimdi? Osmanlı tebaasının tamamı kurucu kararda söz sahibi miydi? Misak-ı Millî, Osmanlı tebaasının bir bölümünün sınırlar dışında kalacağını kabul ediyordu. 307-308 sayılı karar alındığında ise henüz Lozan Konferansı toplanmamış, kesin sınırlar tespit edilmemişti. Üstelik kesinleştirilecek sınırlar içinde yaşayan nüfusun bir bölümü de mübadele dolayısıyla vatandaş olamayacak, eski Osmanlı tebaasından yeni sınırların dışında kalan bazı unsurlar gelip

¹⁹ *Établissement de la Souveraineté Nationale par la Grande Assemblée Nationale de Turquie, Séances Historiques du 30 Octobre & du 1er Novembre 1922, Publication de l'Agence d'Anatolie*, Constantinople, Soc. An. de Papeterie et d'Imprimerie - Fratelli-Haim, 1922, p. 14

²⁰ TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Cilt: 1, 30.10.1338, Osmanlı İmparatorluğu'nun inkıraz bulup Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti teşekkül ettiğine dair, s. 487. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/karartbmmc001/karartbmmc00100307.pdf

onların yerini dolduracaktı. Dolayısıyla, basitçe eski Osmanlı tebaasının tamamına 'millet' namıyla egemenliğe sahip kurucu kimlik atfedildiğinden söz etmek mümkün gözükmemektedir. Öyleyse, kurucu kararı verme yetkisini haiz millet hangi özelliği ile hâlen Osmanlı vatandaşlığına sahip diğer unsurlardan ayrılıyordu ve hangi hak ve gerekçe ile Saltanat hukukunu kaldırma yetkisine sahipti?

Bu sorular, kurucu unsurun doğru tanımlanmasının kurucu ilkeyi daha anlaşılır kılacağı gerçeğinin altını çiziyor. Aşağıda göreceğimiz üzere; kurucu yasal kararın verdiği cevap ayrıca akademik milliyetçilik çalışmalarında üzerinde durulan 'Milletler mi ulus devletleri, ulus devletler mi milletler kurdu?' tartışmasını da Türkiye örneğinde hukuki açıdan aydınlatıyor: "Türk milleti, Türkiye Cumhuriyeti'nden öncedir ve onu kurmuştur." Karar metnindeki tarihli Türklüğe atıf yapan şu ifade bu gerçeği açıkça ortaya koymaktadır:

"...Osmanlı İmparatorluğu'nun müessisi ve sahibi hakikisi olan Türk milleti Anadolu'da hem harici düşmanlarına karşı kıyam etmiş, hem de o düşmanlarla birleşip millet aleyhine harekete gelmiş olan Saray ve Babiâli aleyhine mücahedeye atılarak Türkiye'de Büyük Millet Meclisi ve onun Hükümeti ve ordularını bitteşkil..."²¹

Karardaki ifadelerle göre Osmanlı Devleti'ni Türk milleti kurmuştur, sahibi de Osmanlı Hanedanı değil Türk milletidir. Bu kurucu unsur şimdi daha önce tesis ettiği rejimden vazgeçmektedir. Çünkü, kurucu irade olarak tekrar ortaya çıkmasını gerektiren fevkalade şartlar, büyük kriz ve olağanüstü hâl oluşmuştur. Ülke istilaya uğramış, eski rejimin unsurları kendilerine verilen emaneti koruyamamak bir yana iş birliğine yönelmişlerdir. Bunun üzerine, Türk milleti TBMM'yi, içinden çıkardığı hükümeti ve örgütlediği ordularını kurmuştur.

Burada dikkatlerden kaçmaması gereken

²¹ TBMM, *Kanunlar Dergisi*, Cilt: 1, 01-02.11.1338, "Türkiye Büyük Millet Meclisinin, hukuku hâkimiyet ve hükümetinin mümessili hakikisi olduğuna dair", s. 487, 488. https://www5.tbmm.gov.tr/tutanaklar/KANUNLAR_KARARLAR/kanuntbmmc001/karartbmmc001/karartbmmc00100308.pdf - TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt 24, İctima Senesi 3, 130. İctima, 1.11.1338 Çarşamba, İkinci Celse, s.313

nokta, kurucu unsurun ulus devlete geçişle birlikte doğacak yeni bir millet/nation değil, açıkça "tarihli bir kimlik olarak" Türk milleti şeklinde kayda geçirilişidir. *Tarihli Türklük*, daha sonra Anayasanın 88. maddesine yerleştirilen "Türkiye ahalisine din ve ırk farkı olmaksızın vatandaşlık itibarıyla (Türk) itlak olunur."²² şeklindeki şimdiki zaman merkezli tanımlamadan farklı, önemli bir boyut taşımaktadır. Karar metnindeki vurgu ile Osmanlı'nın ve kararın müzakere edildiği oturma ait tutanaklardan anlaşıldığı üzere, Selçuklu'nun ve ötesinin aynı "Türkiye Devleti"nin farklı rejimler altında yönetildiği dönemler şeklinde nitelenmesi, Türkiye Cumhuriyeti'ne iktidarın aktarılışının meşruiyeti bakımından hayati önemdedir. Bir başka söyleyişle, eğer Türk milleti uzun tarihî dönemler boyunca var olagelmiş bir hak öznesi kabul edilmezse Saltanat kaldırılırken geliştirilen hukuki formül sakatlanmaktadır. Hanedanın, Saltanatın kaldırılışına devletin kurucusu ve sahibi olma temelinde yöneltebileceği hukuki itiraz, devletin kuruculuğu ve sahipliği hanedandan da uzun ömürlü bir hak öznesine, Türk milletine atfedilerek aşılacaktır. Zira Türk milleti tarihsiz olarak sadece şimdiki zamana ait/yeni doğmuş bir topluluk kimliği şeklinde tanımlanırsa Hanedanın kadimden gelen kuruculuk/sahiplik temelli hak iddiasının karşısına konulamazdı. Bu sebeple, "tarihli Türklük", Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu ilkesi ilan edilen millî egemenliğe ayrılamaz biçimde bağlı kurucu unsurdur. Kurucu Meclis döneminden sonra Türkiye anayasalar yapmış, bunları bazen devletin temel nitelikleri hakkındaki maddeleri değiştirerek yenilemiş, eskilerini yürürlükten kaldırmıştır. Ancak kurucu ilke ve unsuru içeren 308 sayılı karar, vurguladığımız yönleri itibarıyla hukuki güç ve niteliğini koruyarak günümüze kadar ulaşmıştır.

Karar metnindeki ifadelerle göre Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti'ni apayrı devletler, hatta birbiriyle çatışan kimlikler gibi görmenin, kurucu hukuki zeminin sakatlanması anlamına geleceğini belirtmiştik. Nitekim TBMM tutanakları, kararın ne kadar çok devamlılık vurgusuyla alındığını göstermektedir. Örneğin, tarihli Türklük,

²² TBMM Zabıt Ceridesi, Devre II, Cilt 8, İctima 42, s. 911. <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/oncelki-anayasalar/1924-anayasasi/>

önce 30 Ekim günü yapılan oturumda Saltanatın kaldırılması için kanun teklifini veren Rıza Nur tarafından devletin devamlılığını, rejimin ise değiştirilebilirliğini vurgulayan şu sözlerle gündeme getirilmiştir:

"...Tarihi iyi tetkik ediniz. Altı yüz senelik bir hukuk-u saltanat yok. Dokuz yüz senelik bir hukuk-u millet vardır ve dokuz yüz seneden ziyade burada bir Türkiye Devleti vardır. Anadolu'da bir Türk Milleti vazih bir surette mevcuttur. O Hükûmet inmiştir, iptida Selçuk Hükûmdariyle başlamıştır. O hanedan-ı saltanat münkariz olmuştur. Onun yerine Osmanlı Hanedanı saltanatı kaim olmuştur. Bugün o da münkariz olmuştur. Millet kendi Hükûmetini kurmuştur. Resmen Türkiye Devleti bu demektir, başka bir şey yoktur, bu takrir bunu tavzihten ibarettir."²³

1 Kasım 1922 tarihli oturumda da Atatürk, Türk ve İslam tarihi üzerine kapsamlı bir konuşma yapmıştır. Kullandığı ifadeler, karar metnindeki tarihli Türklük vurgusuna özel bir önem verildiğini, meselenin basit bir retorikten ibaret görülmediğini en güçlü şekilde ortaya koymaktadır:

"...Efendiler! Bu dünya-yı beşeriyette asgari yüz milyonu mütecaviz nüfustan mürekkep bir Türk Milleti azîmesi vardır. Ve bu milletin saha-i arzdeki vüsatı nispetinde saha-i tarihte de bir derinliği vardır..."

Mustafa Kemal Paşa, Türk tarihinin başlangıcı olarak Nuh peygamberin torunu "Türk"e atıfta bulunur. Daha yakın tarihî devirlere ve birazdan rejimi hakkındaki yasayı oylayacakları Türk Devleti'nin başlangıcına da şöyle işaret eder:

"...Türkler on beş asır evvel Asya'nın göbeğinde muazzam devletler teşkil etmiş ve insanlığın her türlü kabiliyetine tecelligâh olmuş bir unsurdur. Sefirlerini Çin'e gönderen ve Bizans'ın sefirlerini kabul eden bu Türk Devleti, ecdadımız olan Türk Milleti'nin teşkil eylediği bir devletti...²⁴ ...Bundan 1500 sene evvel, yani Hicret-i Nebevî'den iki buçuk asır evvel Orta Asya'da muazzam bir Türkiye Devleti mevcuttu..."²⁵

²³ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt 24, İçtima Senesi 3, 129. İçtima, 30.10.1338, Üçüncü Celse, s. 296.

²⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt 24, İçtima Senesi 3, 130. İçtima, 1.11.1338 Çarşamba, Birinci Celse, s. 305-306.

²⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt 24, İçtima Senesi 3, 130. İçtima, 1.11.1338 Çarşamba, Birinci Celse, s. 308.

Konuşma, Türklerin İslamiyet'i kabulü sonrasındaki gelişmelerle devam eder:

"...Dördüncü asr-ı hicride idi ki, Selçuk Hükûmeti namı altında muazzam bir Türk Devleti teşekkül etti. Bu Devletin namı altında icrâ-yı faaliyet eden Türkler, bir taraftan Kafkasya'ya diğer taraftan Cenuba, İran ve Irak'a ve Suriye'ye, Anadolu'ya nüfuz eyledi. Bağdat'ta oturan Hulefâ-yı Abbasiye bu Türk Devleti muazzamasının daire-i nüfuzuna girmişti...²⁶ ...Selçuki Devleti'nin idaresinde teşettütü umumi hâsıl olması üzerine Türkler (699) tarih-i hicrisinde Selçuk Devleti yerine Osmanlı Devleti'ni ihyaen tesis eylediler...²⁷ ...Tarih-i cihanda bir Cengiz, bir Selçuk, bir Osman Devleti tesis eden ve bunların hepsini hâdisat ile tecrübe eyliyen Türk Milleti bu defa doğrudan doğruya kendi nâm ve sıfatında bir devlet tesis ederek bütün felâketlerin karşısında meftur olduğu kabiliyet ve kudretle ahz-ı mevki etti (Şiddetli alkışlar). Millet mukadderatını doğrudan doğruya eline aldı ve millî saltanat ve hâkimiyetini bir şahısta değil, bütün efradı tarafından müntahap vekillerden tereküb eden bir Meclis-i Âlide temsil etti. İşte o Meclis, Meclis-i Âlinizdir; Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Millet'in saltanat ve hâkimiyet makamı yalnız ve ancak Türkiye Büyük Millet Meclisidir. Ve bu makam-ı hâkimiyetin hükûmetine, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükûmeti derler. Bundan başka bir makam-ı saltanat, bundan başka bir heyet-i hükûmet yoktur ve olamaz..."²⁸

Mustafa Kemal Paşa, konuşmasının odağındaki kavramların altını şöyle çizmiştir:

"...Efendiler, Türkiye Devleti'nin, Türkiye Büyük Millet Meclisi ve onun Hükûmeti mefhumlarının millet ve memleketimiz için ne kadar kuvvet ve feyiz ve halâs ve saadet vadettiğini izaha lüzum göremem. Üç senelik tecârib-i fiiliye ve bunun semerati mesudesi kâfi fikir ve kanaat verebilir itikadındayım. Bundan sonra Makam-ı Hilâfetin dahi Türkiye Devleti için ve bütün âlem-i İslâm için ne kadar feyzibar olacağını da istikbâl bütün vuzuhiyle gösterecektir (İnşallah, sadaları). Türk ve İslâm Türkiye Devleti, bu iki saadetin tecelli ve tezahürüne menba ve menşe olmakla dünyanın en bahtiyar bir Devleti olacaktır (inşallah, sadaları)."²⁹

²⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt 24, İçtima Senesi 3, 130. İçtima, 1.11.1338 Çarşamba, Birinci Celse, s. 308.

²⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt 24, İçtima Senesi 3, 130. İçtima, 1.11.1338 Çarşamba, Birinci Celse, s. 310.

²⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt 24, İçtima Senesi 3, 130. İçtima, 1.11.1338 Çarşamba, Birinci Celse, s. 310.

²⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, Devre I, Cilt 24, İçtima Senesi 3,

Bu konuşmayı takip eden celsede yukarıda alıntı yaptığımız 380 sayılı karar alınmış ve TBMM Hükümeti, adı resmen konulmamış bir Cumhuriyet olarak Türkiye Devleti'nin tek rejimi hâline gelmiştir.

III. Kurucu İlke-Unsur: Tarihli Müslümanlık

Gazi'nin "Türk ve İslam" sıfatlarıyla nitelediği devletimizin kurucu unsuru ilan edilen "tarihli Türklük", yine aynı ay içinde resmen "tarihli Müslümanlık" irtibatlandırılmıştır. Misak-ı Milli'nin "...dinen, ırken, emelen birleşmiş, karşılıklı sevgi ve fedakârlık hisleriyle dolu, örfî ve içtimaî haklarıyla mahallî şartlara tamamen riayetkâr Osmanlı-İslâm..."³⁰ nüfusu şeklindeki millet tarifi, 380 sayılı karardan on gün sonra başlayacak Lozan müzakerelerindeki çoğunluk-azınlık tanımlarına esas teşkil etmiştir.³¹

Lozan Konferansı'nın Azınlıklar Alt Komisyonu'ndaki tartışmada Türk delegasyonundan Rıza Nur, "...Türkiye'de dinî azınlıkların bulunduğunu, fakat soy [ırk] azınlıklarının bulunmadığını..." söylemiştir ve "...soy ya da dil azınlıklarının korunması ilkesi" reddedilmiştir.³² Elbette azınlık gibi çoğunluğun da kimliği dini üzerinden tespit edilmiştir. Lozan tutanaklarının da açıkça gösterdiği üzere, burada vurgulanan "tarihli Müslümanlık" şeklinde nitelediğimiz kimlik dokusudur. 20 Kasım oturumunda Türk delegasyonu kimlik tezini tarih üzerinden şöyle savunmuştur:

"Müttefiklerin tasarısı Müslüman azınlıklardan söz etmektedir; oysa Türkiye'de bu gibi azınlıklar söz konusu olamaz; çünkü, tarihsel gelenekler, moral düşünceler, görenekler, yapılagelişler, Türkiye'de yaşayan Müslümanlar arasında tam bir birlik yaratmaktadır; üstelik, aile hukuku, siyasal haklar, yurttaşlık hakları ve öteki

haklar açısından, bütün Müslümanlar, aralarında hiçbir ayırım olmaksızın, ülkenin hükümetine ve yönetimine tam bir eşitlik içinde katılmaktadırlar."³³

Tarihli Türklüğün kurucu vasfı, Türkiye Devleti'nin tarihî macerasına katılmış Müslüman paydaşları Türk çoğunluk çatısı altında toplayan bu tarifile tamamlanmıştır. Dolayısıyla tarihli Müslümanlık, uzun asırlar Türk bayrağı altında yaşanmış Müslümanlık anlamına gelmektedir. Bu tanımlar yapılırken laiklik meselesinin de gündemde olduğunu bilmek, kalıcı bir tasarrufların hedeflendiğini göstermesi bakımından anlamlıdır. Lozan'da Türk delegasyonunun azınlık-çoğunluk tartışmalarıyla ilgili görüşlerini içeren, Ankara'nın onayıyla yine aynı alt komiteye sunulmuş yazılı bildiriye, gayrimüslim din adamlarına ait ayrıcalıklara itiraz edilirken şu ifadeler kullanılmıştır:

"...Türkiye büyük bir devrim yapmış, Halifelik'le Devletin ayrılığını ilân etmiş ve ülkesindeki teokratik monarşiye son vermiştir; böyle davranmakla, Türkiye, kelimenin tam anlamında çağdaş ve lâik bir Devlet olmuş ve bunun sonucu olarak da dinle Devleti birbirinden kesin olarak ayırmıştır."³⁴

Dolayısıyla kurucu unsurun tarihli Müslümanlığı içeren Türklük esasında tanımlanışı daha sonra Türkiye Cumhuriyeti'nin temel nitelikleri arasında öne çıkarılacak laiklik ilkesi ile de uyumlu görülmüştür. "Türkiye ahâlisinin" azınlıkları içine alan, kurucu unsur vasfı taşımayan kısmının kanun önünde eşit muamele göreceği teyit edilmiş ve Türklük, azınlıklara da vatandaşlık bakımından ıtlak olunmuş/kapsayıcı kılınmıştır. Ancak bu yaygın/geniş Türklüğün vatandaşlık hukukunun gerekleriyle ilgili olduğu, yoksa Türk veya azınlık kimliklerinin tarihten gelen nitelik ve statülerinin silinmesi anlamı taşımadığı madde dikkatlice okunduğunda, "din ve ırk" vurgusundan anlaşılmaktadır. Nitekim 1937'deki değişiklikte de aynı yaklaşım korun-

130. İçtima, 1.11.1338 Çarşamba, Birinci Celse, s. 311.

³⁰ Cevdet Küçük, "Misak-ı Milli", <https://islamansiklopedisi.org.tr/misak-i-milli>

³¹ Lozan Barış Konferansı Tutanak ve Belgeler; Takım I, Cilt 1, Kitap 2, Çeviren, Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1969, Azınlıklar Alt Komisyonu, 15 Aralık 1922 tarihli oturum, s. 160.

³² Lozan Barış Konferansı Tutanak ve Belgeler; Takım I, Cilt 1, Kitap 2, Çeviren, Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1969, Azınlıklar Alt Komisyonu, 15 Aralık 1922 tarihli oturum, s. 154.

³³ Lozan Barış Konferansı Tutanak ve Belgeler; Takım I, Cilt 1, Kitap 2, Çeviren, Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1969, Azınlıklar Alt Komisyonu, 15 Aralık 1922 tarihli oturum, s. 175.

³⁴ Lozan Barış Konferansı Tutanak ve Belgeler; Takım I, Cilt 1, Kitap 2, Çeviren, Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara, 1969, Azınlıklar Alt Komisyonu, 15 Aralık 1922 tarihli oturum, s. 161.

muştur: "Türkiye'de din ve ırk ayırıl edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese 'Türk' denir."³⁵

Atatürk dönemi uygulamaları, bu yıllarda-ki tarihli Türklük ve Müslümanlık tasarımı-nın açıklık kazanması bakımından önemli somut örnekler sunmaktadır. Bunlar arasında, Türk soylu Ortodokslar mübadele esnasında ülke dışına çıkarılırken³⁶ Girit gibi bölgelerden Türkçe bilmeyen Osmanlı Müslümanlarının ülkeye kabul edilişleri,³⁷ yine Hamdullah Suphi Bey'in ısrarlı tekliflerine rağmen Ortodoks Türklerin Türkiye'ye kitlesel göçüne izin verilmezken³⁸ farklı coğrafyalardan Müslüman Türklerin ülkeye kabulü gösterilebilir. Göçle ilgili bu uygulamalar, Osmanlı dönemi Türk dünyasının parçası olmuş muhtelif etnik kökenlerden Müslümanların Cumhuriyet Türklüğü havuzuna çoğunluk/aslı unsur olarak kabul edildiklerini, Türk soylu bilinen gayrimüslimlerin ise küçük istisnalarla³⁹ dışarıda kaldığını gösteriyor.

Atatürk döneminin bir başka özelliği, tarihli Türklük-Müslümanlık özdeşliğine dayalı bu sosyolojik tasarımı bozması muhtemel olan kitlesel din değiştirme hedefli misyonerlik faaliyetlerinin millî güvenlik meselesi sayılarak üzerine gidilişidir. Osmanlı Devleti'nin son zamanlarında bini aşan yabancı okullarının sayısı onlara indirilmiş, bunlara da Hristiyanlık propagandası yasağı getirilmiştir.⁴⁰ Laikliğe dayalı düzenleme-

³⁵ <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1924-anayasasi/>

³⁶ Necdet Aysal, "Türk-Rum Nüfus Mübadelesi: Ortodoksların Anadolu'dan Zorunlu Göçü", <http://hdl.handle.net/20.500.12575/71582>, s. 17.

³⁷ Tuncay Ercan Sepetcioğlu, "Türkiye'de Ana Dili Türkçe Olmayan Göçmen Topluluklara Yaklaşımlara Dair Bir Örnek: Girit Göçmenleri", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Vol. 9 No.20, 2010, ss. 77-108.

³⁸ Rukiye Saygılı, "Türk Vatandaşlık Siyasetini Yarım Kalan Bir Göç Hikâyesinden Değerlendirmek: Gagauzlar ve Türk Kimliği", *Akademik Hassasiyetler*, Yıl: 2022, Cilt: 9, Sayı: 18.

³⁹ Hikmet Öksüz, "Türk-Rum Nüfus Mübadelesinin Sebep ve Bazı İstisnaları", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Yıl: 2000, Cilt: 16 Sayı: 48. - İbrahim Erdal, "Türk-Yunan Nüfus Mübadelesinde Gayrimübadil Olma Konusu ve Mübadeleden İskat (Çıkma) Yolları", *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Yıl: 18, Özel Sayı, Ocak 2014, s. 136.

⁴⁰ Ayten Sezer Arıg, "Dünden Bugüne İstanbul'daki Misyonerlik Faaliyetleri", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*,

lerin hızlandığı bu yıllarda misyoner örgütlere diplomatik koruma sağlayan devletlerin şikâyet ve müdahalelerine karşı laiklik ilkesine dayanılmıştır.⁴¹

Bu manzara topluca değerlendirildiğinde, Osmanlı-Türk geçmişine paydaşlık esasındaki tarihli Müslümanlığın, tarihli Türklükle özdeş kılınarak, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu toplumsal temeli kabul edildiği rahatlıkla anlaşılmaktadır. Bu başlangıç çizgisinin ardından, inançsızlık yahut farklı inanç sahibi olma doğrultusundaki terimci bireysel vicdan meselesi sayılıp baskılanmamış, ancak kurucu unsuru iç çatışmalara sevk edeceği yahut ülkeyi uluslararası müdahalelere açık hâle getireceği düşünülen kitlesel Hristiyanlaştırma/İslamsızlaştırma yoluyla yeni azınlıklar oluşturma vb. faaliyetler de güvenlik sorunu kabul edilmiştir. Mevcut hukuk mirası, Lozan'da tarifi yapılan çoğunluk mensuplarının soyundan gelip günümüzde değişik biçimlerde Müslümanlıkla arasına mesafe girdiğini vurgulayan az sayıdaki vatandaş da atalarından tevarüs ettikleri Müslüman soylu statü sebebiyle Türk çoğunluğun parçası saymayı sürdürmektedir. Dolayısıyla, milliyete ilişkin bu statü "tarihlidir." Yani bireyin günümüzdeki inancına-inançsızlığına bakılmaksızın mensup olunan soyun tarihteki Müslüman-Türk aidiyetiyle, aile geçmişiyle ilgilidir.

Sonuç ve Genel Değerlendirmeler: Türk Milleti, Türkiyelilik, Türkîlik

Çalışmamızın son kısmında 308 sayılı kararın, aralıklarla Türkiye'nin önüne getirilen bazı konular bakımından ifade ettiklerine değineceğiz. Öncelikle, tekrar vurgulamak gerekirse, 308 sayılı karar artık yürürlükte olmayan eski anayasaların parçası değildir. Hilafetle ilgili daha sonra düzenlemeler yapılmışsa da kurucu kararın asıl kısmı olan Saltanatın kaldırılması, rejim değiştiren hüküm niteliğiyle hâlen geçerlidir. Kurucu unsurun tarif edildiği "*Osmanlı İmparatorluğu'nun müessisi ve sahib-i hakikisi olan Türk milleti...*" diye başlayan cümle de doğru-

Yıl: 8, Sayı: 15 (Bahar 2012), ss. 105-119.

⁴¹ Fahir Armaoğlu, "Türkiye'deki Amerikan Okulları Krizi: 1927-28", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.3, S. 37, Mart 1997, ss. 1-29.

dan Saltanatın kaldırılmasıyla bağlantılıdır ve hükmünü/hukuki gücünü korumaktadır. Daha iyi anlaşılması için şöyle ifade edilebilir: Bu kurucu karar bir üst hukuk düzenlemesi vasfıyla hâlen geçerli olduğu için bugün Saltanat yoktur/mülgadır. Yani söz konusu olan, hâlen yürürlükteki üst düzey bir hukuki metindir. Benzer olağanüstü şartlardan doğan yeni bir kurucu iradeye dayanılmaksızın, dokunulması yahut tarifini yaptığı kurucu kimliğin/unsurun sistemli faaliyetlerle aşındırılması devletin meşruiyet temellerine ilişkin ciddi tartışmalar üretecektir.

İncelediğimiz karar metninin işaret ettiği çerçeve göz ardı edilerek kurgulanmaya çalışılan tarih anlayışı, millet ve vatandaş kimliğine, iç ve dış politikaya yaklaşımımızı pek çok açıdan etkilemiştir. Bu durumun pratik sonuçlarını daha iyi kavrayabilmek için bazı güncel meselelerimize bakabiliriz. Örneğin; kurucu unsur kavramının yeterli bilimsel ciddiyet ve derinlikle ele alınmayışından kaynaklanan kafa karışıklığı birçok platformdaki tartışmalarda kendisini göstermektedir. Bu yaygın durumun dışında, Türklüğün Müslümanlıkla hiç ilgisi olmadığı yönünde özellikle dijital mecralar üzerinden yoğun ve sistemli bir propagandanın yürütülüşü dikkatlerden kaçmamaktadır. Kurucu kimlik tarifinin iki ana unsuru uzlaşmaz/çatışan zıtlıklarmış gibi gösterildiğinde, etnikleşmeyi/modern kabilelere ayrışmayı, dinî ya da seküler görünümlü milliyetsizleştirici söylemler etrafında kutuplaşmaları teşvik ve tahrik kolaylaşmaktadır. Söz konusu kampanyaların, güncel siyasi gerilimlerin kabarttığı karşıt duyguları, Cumhuriyet'imizin detaylarıyla ele aldığımız kurucu sosyolojik temellerine yöneltmiş yıkıcı bir enerjiye dönüştürme hususunda mesafe aldığı gözlenmektedir. Kurucu hukuki metinlerimize dayalı doğru bilgilendirmeye duyulan ihtiyaç, dezenformasyonun şiddetiyle birlikte artmaktadır.

Bu içiç edilen kavramlar anaforunun zaman zaman gündemimize girip çıkan parçalarından biri de "Türkiyelilik" meselesidir. Türkiye, vatandaşlık kazanmış herkesin yasalar önünde eşitlendiği modern bir hukuk sistemine sahiptir. Yakın zamanlardaki uygulamalarla vatandaşlık, ülkeye belirli miktar yatırım yapılması veya

spor vb. alanlarda özel yeteneklere sahip oluşu gibi gerekçelerle henüz kendisini Türkçe ifade edemeyen muhtelif inanç, ülke ve etnik kimliklerden kişilerin de hızlıca elde edebildiği bir statü niteliğine bürünmektedir. Diğer tarafta ise çalışmamızda çerçevesini aktardığımız kurucu iradenin ulusal ve uluslararası hukuka tescil ettirdiği millî aidiyet tasarımı bulunmaktadır. Tarihli Türklük ve Müslümanlık temelinde kimlik harcı karılmış kurucu unsur ile uzun zamandır Türk kültürünün kamu alanındaki tezahürleriyle etkileşim hâlinde yaşayan azınlıklar, işaret ettiğimiz yeni katılımcılarla aynı vatandaşlık şemsiyesi altındadırlar. Türkiyelilik, aradaki tarihsel farklılıkları silerek herkesi vatandaşlığa son katılanların fiilî durumunda, tarih dışı/karşıtı bir resmî kimlikte eşitleme formülüdür.

Kurucu iradenin ortaya koyduğu tarihli Türk milleti tanımı ise kimliği; kesintisiz akan, kendisine katılanlarla büyüyen, herkesin rengini-kokusunu nisbetince üzerine alırken kendi tadını ve yönünü genele veren bir zaman ırmağında inşa etmektedir. Değişik hukuki düzenlemelerle bu ırmağa girenleri kabul etmekte, ancak akış içinde ana unsur ile ortaklaşacaklarını varsaymaktadır. Türkiyelilik, bu yaklaşımdan farklı olarak, Türkiye havuzunda yüzen farklı ada ve adacıklar hâlinde tasavvur ettiği kimliklerin göz mesafesindeki sahil komşuluğunu esas almaktadır. Bu havuzu, göçler vd. yollardan kolaylıkla yeni adalar eklenebilir bir nötr/değerdan arınmış alan varsaymaktadır. Bu sebeple, tarihli Türklük-Müslümanlıktan Türkiyelilikle eşitlenmesini istemek kurucu çoğunluktan kimliksizleşme talep etmek anlamına gelmektedir. Geçmişte yaşanan benzer nitelikteki değişimler, güçlü tepkiler üretmiştir. Çalışmanın girişinde Ahmed Cevdet Paşa'dan yaptığımız alıntının tarif ettiği reaksiyon bunlar arasındadır. Yine giriş kısmındaki ikinci epigrafta işaret ettiğimiz, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu dönemine ait vurgular ve yasal mevzuat, bir yönüyle bu kimlik kaybı karşısında kuşaklar boyu biriktirilen itirazı da terennüm etmektedir.

Üzerinde durulması gereken bir başka konu ise Gazi Paşa'nın 308 sayılı kararın müzakereleri sırasında özetlediği tarihî seyirde Asya

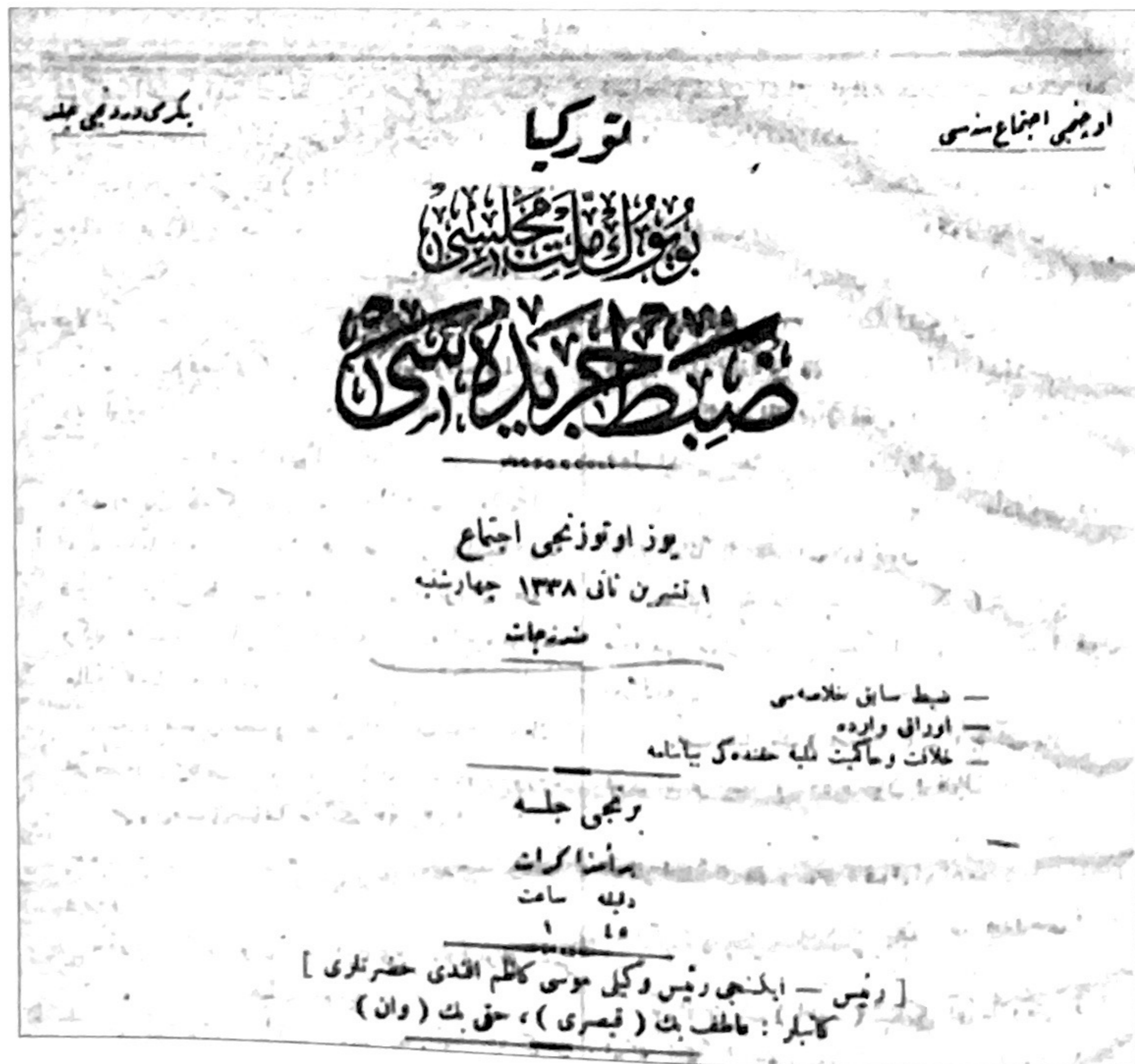
içlerindeki dünyamızdan yeryüzüne yayılan, sınırlarımızın ötesindeki Türk varlığıdır. Bunların bir kısmı zaten Türkiye Devleti'nin Osmanlı asırlarını, bayrağımızın gölgesinde geçirmişlerdir. Bazı başka topluluklar da tıpkı Misâk-ı Millî sınırları içindeki soydaşları gibi, tarihli Müslümanlık üzerinden Türkiye'ye bağlanmaktadır. Bunların dışında, Türk milleti ırmağının muhtelif kolları Kırım'dan Kafkasya, İran ve Türkistan'a kadar pek çok coğrafyada akışını sürdürmektedir. Az sayıdaki Müslümanlıktan başka inançlara mensup soydaş toplulukları da kendilerini aynı akışın içinde görmektedir.

Günümüzde Türkiye, tarihteki dünyası ile etkileşim seviyesini yükseltme, bütünleşme çabalarını yoğunlaştırma doğrultusunda adımlar atmaktadır. Türk dünyasına yönelişin arttığı böyle bir zaman diliminde tarihli Türklüğün ön plana çıkmasını beklemek doğaldır. Bu konjunktürde yeni anayasa hazırlıkları canlandırılırsa, doğrudan 308 sayılı karar metninden iktibas edilecek veya bu metinden hareketle yazılmış, kurucu unsurun Türkistanlı köklerinden başlayıp günümüze uzanan macerasına atıf yapan bir pasajın giriş kısmına alınması yerinde olacaktır. Böylece, tarihli Türklük-Müslümanlık ırmağının geçmişten geleceğe doğru aktığı

yatak resmedilebilir. Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran iradenin ikinci yüzyıla taşınışı sembolik ifadesini bulurken Türkiye'nin Türk dünyasıyla bütünleşme süreci anayasal zemin kazanarak sağlanabilir. Kendilerini henüz bu ırmağın kıyısında hisseden yeni vatandaşlara da dilerlerse karşılıklı kabulle kulaç atabilecekleri mecra gösterilmiş olur.

Ya bu coşkun ırmağın dünyanın dört yanındaki sahillerde ıslattıkları? Türk vatandaşı olmayıp tarihten gelen veya güncel iş/egitim/akrabalık ilişkileri vb. sebeplerle Türkiye ve Türk kültürü ile çok yakın temasta bulunanları nasıl niteleyebiliriz? Millî/etnik aidiyetlerini önde tutmayı sürdüren bu kişileri mensup oldukları ana grubun diğer üyelerinden ayırmak için "Türkî" sıfatının kullanılması düşünülebilir. Türkî Rum, Türkî Arap, Türkî Gürcü, Türkî Alman vb. gibi. Dolayısıyla, 308 sayılı kararın açtığı ufuktan bakarak Türk milleti ırmağının zamanda ve mekânda dolaştığı tüm sahillerden gönülleri bu büyük akışla bağlantılı kılacak formüller üzerinde çalışmak mümkündür. Cumhuriyet'imizin 100. yılında kurucu unsurdan kimliksizleşme talep etmek ise kurucu irade ile temelden ters düşmek anlamına gelecektir.

Ekler:

بر قاج عصر در سرای و باب عالی نك جهالت و سفاقتی
یوزندن دولت عظیم فلا کتر ایچنده مدھش بر صورتده
چالقاندقدن صکره نہایت تاریخہ انتقال ایتش بولندی
بر آندہ عثمانلی ایمپراطور لفقنک مؤسسہ و صاحب حقیقیسی

اولان تورک ملی اناطولییدہ ہم خارجی دشمنلرینہ قارشہ

قیام ایتش ، ہمده او دشمنلرله برلشوب ملت علیہ
حرکتہ کلش اولان سرای و باب عالی علیہ مجاہدہ
آتیلہرق نورکیادہ بویوک ملت مجلسی و اونک حکومتی
واردولرینی بالتشکیل خارجی دشمنلر ، سرای و باب عالی
اینہ فعلاً و مسلحاً و معلوم مشکلات شدیدہ و محرومیت
ایمہ ایچنده جدالہ کیریشمش ، بونونکی خلاص کونہ
واصل اولمشدر .

**ÉTABLISSEMENT
DE LA SOUVERAINETÉ NATIONALE**

PAR LA
**GRANDE ASSEMBLÉE NATIONALE
DE TURQUIE**

**SÉANCES HISTORIQUES
DU 30 OCTOBRE & DU 1ER NOVEMBRE 1922**

Publication de l'Agence d'Anatolie

CONSTANTINOPLE
Soc. An. de Papeterie et d'Imprimerie — FRATELLI HAIM
1922

T. B. M. M.

ZABIT CERİDESİ

Yüz otuzuncu İqtima

1.11.1338 Çarşamba

Münderecat

	Sayfa		Sayfa
1. — Zaptı sabık hulâsan	300	le 63 refikinin, Türkiye'nin Cenup hudut	
2. — Azayı kıram muamelâta	301,302	larına dair takriri	301
1. — Burdur Mebusu İsmail Subhi Be-		2. — Sinob Mebusu Dr. Rıza Nur Beyle	
ye mezuniyet verilmesine dair Divanı Ri-		arkadaşlarının, Hilâfetin Hanedanı Ali Os-	
yaset kararı	301	man'a aidolduğuna ve halifenin bu hane-	
2. — Mebuslardan bazılarına mezuni-		dandan Büyük Millet Meclisince ntihabolu-	
yet verilmesine dair Divanı Riyaset kararı	301	nacağına dair takriri	304:305

— 14 —

* * *

La Grande Assemblée Nationale de Turquie a, dans la séance de sa réunion historique du 1er Novembre, pris à l'unanimité des voix, la décision suivante:

«Au moment où l'État, qui a cause de l'ignorance et de la débauche du Palais et de la Sublime-Porte, après avoir été bouleversé pendant plus de six siècles par les pires malheurs, a passé à l'histoire, la Nation turque, propriétaire et fondatrice réelle de l'Empire Ottoman, s'est soulevée aussi bien contre ses ennemis extérieurs que contre le Palais et la Sublime Porte qui avaient fait cause commune avec les susdits ennemis contre elle; elle a créé la Grande Assemblée Nationale et ses armées pour lutter effectivement, l'arme à la main, dans les difficultés terribles et les privations pénibles connues de tout le monde et est arrivée à ce jour de délivrance.

Riyaseti Celileye

Birkaç asırdır Saray ve Babiâli'nin cehalet ve sefaheti yüzünden Devlet azîm felâketler içinde müthiş bir surette çalkalandıktan sonra nihayet tarihe intikal etmiş bulunduğu bir anda Osmanlı İmparatorluğunun müessisi ve sahibi hakikisi olan Türk milleti Anadolu'da hem haricî düşmanlarına karşı kıyam etmiş, hem de o düşmanlarla birleşip millet aleyhine harekete gelmiş olan Saray ve Babiâli aleyhine mücahedeye atılarak 'Türkiye'de Büyük Millet Meclisi ve onun Hükümeti ve ordularını bitteşkil haricî düşmanlar, Saray ve Babiâli ile fiilen ve müsellâhan ve malûm müşkülâtı şedide ve mahrumiyeti elîme içinde cidedale girişmiş, bugünkü halâs gününe vâsıl olmuştur.